

והודעתם לבניך ולבני בניך

רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך והודעתם לבניך ולבני בניך: יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחרב באמר ה' אלי הקהל לי את העם ואשמעם את דברי אשר למדון ליראה אתי כל הימים אשר הם חיים על האדמה ואת בנייהם ילמדון: (דברים פרק ד פסוקים ט-י).¹

ואני זאת בריתי אותם אמר ה' רוחי אשר עליך ודברי אשר שמתי בפיך לא ימושו מפיך ופני זרעך ומפי זרע זרעך אמר ה' מעתה ועד עולם: (ישעיהו נט כא).²

מסכת ברכות דף כא עמוד ב – הלימוד לבן

אמר רבי יהושע בן לוי: כל המלמד לבנו תורה - מעלה עליו הכתוב כאילו קבלה מהר חורב, שנאמר: "והודעתם לבניך ולבני בניך" (דברים ד ט), וכתוב בתריה: "יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב".³

מסכת קידושין דף ל עמוד א – חובת הלימוד לבני הבנים

עד היכן חייב אדם ללמד את בנו תורה?⁴ אמר רב יהודה אמר שמואל: כגון זבולון בן דן, שלימדו אבי אביו מקרא ומשנה ותלמוד, הלכות ואגדות...⁵ ואבי אביו מי מחייב? והתניא: "ולמדתם אותם את בניכם" (דברים יא יט) - ולא בני בניכם, ומה אני מקיים: והודעתם לבניך ולבני בניך? לומר לך, שכל המלמד את בנו תורה, מעלה

¹ לאורך ספר דברים כולו שאמירתו נמשכה שלושים ושבעה יום מראש חודש שבט (על פי המקרא) ועד פטירת משה ב' באדר (עפ"י המדרש), בפרט בתחילתו ובסופו, מנסה משה להביא את "אלה הדברים" לאמירות שיא, בהם מתמצית מורשתו והדברים שהיה רוצה שיחזרו יותר מכל בלב שומעיו - הדור שייכנס לארץ בלעדי. משה מנסה לחקוק על לוח ליבם את תמצית אמנותו שתהפוך, כך הוא מקווה, לאמונתם הם, כמו מחנך שהרביץ תורה ודעת בתלמידיו מספר שנים וכעת הם עומדים לעזוב את בית האולפנה ולצאת "לחיים" והוא כבר לא יהיה לצידי (ראו דברי חכמים לתלמידיהם בשעת פטירתם, ברכות כח ע"ב, מגילה כח ע"א ועוד ועוד – בדף [כיצד נפרדים](#) בדפים המיוחדים). הפסוקים בפרשתנו הם אחד מרגעי השיא האלה בניסיון להנחיל את חווית מתן תורה לדורות הבאים. "פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך" אומר משה לציבור שרובו אם לא כולו, לא נכח במעמד הר סיני – מוטיב שיחזור אח"כ בפרשת נצבים ובברית ערבות מואב, ראו דברינו [את אשר ישנו פה ואשר איננו פה עמנו היום](#). מכל הדברים הנכבדים האלה, שמדרשים ופרשנויות רבים נאמרו בהם, אנו מבקשים לקחת את הציווי של ההודעה לבני הבנים, את הקשר עם הדור השלישי, סבא-נכד, סבתא-נכדים ונכדות, שזוכה לחיזוק רב ולשכיחות גוברת והולכת בדורות שלנו שזוכים לאריכות ימים ברוך השם.

² חיפשנו מקבילות לבני בנינים ומצאנו את "זרע זרעך". וכן הוא בשבועת אבימלך ואברהם: "אם תשקור לי ולגיני ולנכדי" (בראשית כא כג, בתורה גין הוא בן), ובברכת יעקב ליוסף: "והנה הראה אלהים אותי גם את זרעך" (בראשית מח, יא, ושם יש גם דור נוסף, מצא אותו) וכן אנו אומרים בתפילת כל בוקר: "והנה אנחנו וצאצאינו וצאצאי צאצאינו וכו'". על הקשר לדור שלישי אומרים בשם פרופ' ישעיהו לייבוויץ ז"ל שזו תכונה המייחדת יותר מכל את המין האנושי משאר המינים שבטבע. אין שום בעל חיים שיש לו זיקה לדור שלישי (גם הזיקה לדור השני, יחסי אם-ולד היא בד"כ עד הבגרות והעצמאות). האם המדע היום מסכים?

³ אפשר להבין את הפסוק הפוך, שאדם חייב להרגיש כאילו הוא עומד כעת מול הר סיני ורק אז להתחיל ללמוד וללמד את בניו. כך למשל ניתן להבין מהמשך הגמרא שם, בדיון אם אדם טמא יכול ללמוד תורה: "דתניא: והודעתם לבניך ולבני בניך, וכתוב בתריה יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב - מה להלן באימה וביראה וברתת ובזיע, אף כאן באימה וביראה וברתת ובזיע; מכאן אמרו: הזבים והמצורעים ... מותרים לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים, לשנות במשנה וגמרא ובהלכות ובאגדות. אבל בעלי קריין אסורים". בא רבי יהושע בן לוי והופך את הסדר בפסוק. לא צריך להרגיש אימה רתת וזיע כתנאי ללמוד תורה. "והודעתם לבניך" איננו תוצאה, אלא סיבה והתחלה. ישב אדם וילמד תורה עם בנו, וממילא ירגיש כאילו הוא עומד לפני הר סיני. ראו גם בגמרא שם, בדיון על לימוד תורה לטמאים למיניהם, את דברי הסיכום של רבי יהודה בן בתירא האומר: "אין דברי תורה מקבלין טומאה ... שנאמר: הלא כה דברי כאש נאם ה' (ירמיהו כג כט) - מה אש אינו מקבל טומאה אף דברי תורה אינן מקבלין טומאה". אך יש לשים לב! ר' יהושע בן לוי אמנם מצטט את הפסוק: "והודעתם לבניך ולבני בניך", אך מדבר רק על לימוד תורה לבן!

⁴ גמרא זו היא על המשנה במסכת קידושין פרק א משנה ז: מצוות האב על הבן והבן על האב. המשנה לא מפרטת מהן מצוות אלה, אבל הגמרא מביאה שם ברייתא: "תנו רבנן: האב חייב בבנו למולו, ולפדותו, וללמדו תורה, ולהשיאו אשה, וללמדו אומנות". כאן שואלת הגמרא עד כמה היא החובה של לימוד תורה לבן, בפרט שיש לאדם גם חובה ללמוד תורה בעצמו. השו"ע שאלת הגמרא בהמשך שם: "עד היכן כיבוד אב ואם?" והתשובה: "צאו וראו מה עשה עובד כוכבים אחד באשקלון ודמא בן נתינה שמר".

⁵ הגמרא פתחה בשאלה לגבי תכני לימוד התורה: "עד היכן" במובן של מה כלול ב"לימוד התורה", רק מקרא? גם משנה? ומה עם תלמוד והלכות וכו'? ומביאה ראייה מזבולון בן דן שכל אלה אכן היו כלולים בלימוד שלו עם סבו. בקטע שהשמטנו מחדדת הגמרא את ההבחנה בין עצם חובת הלימוד לבן בנו, כפי שעשה אותו סבא של זבולון בן דן ("תלמיד שהיה בימיהם", מסביר רש"י), ובין תכני הלימוד. אין חובת האב או הסב ללמד את הבן אלא מקרא; אבל לא משנה, תלמוד וכו'. וכדברי הגמרא שם: "כזבולון בן דן - שלימדו אבי אביו, ולא כזבולון בן דן - דאילו התם מקרא, משנה ותלמוד, הלכות ואגדות, ואילו הכא מקרא לבד". אבל לגבי הקביעה שגם הסבא מחויב בלימוד הנכד, אין דיון. ועל כך באה שאלת הגמרא בהמשך.

עליו הכתוב כאילו למדו לו ולבנו ולבן בנו עד סוף כל הדורות".⁶ הוא דאמר כי האי תנא; דתניא: ולמדתם אותם את בניכם - אין לי אלא בניכם, בני בניכם מנין? תלמוד לומר: "והודעתם לבניך ולבני בניך" ...⁷

אמר רבי יהושע בן לוי: כל המלמד את בן בנו תורה, מעלה עליו הכתוב כאילו קבלה מהר סיני, שנאמר: "והודעתם לבניך ולבני בניך", וסמך ליה: "יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב".⁸

רבי חייא בר אבא מצאו לרבי יהושע בן לוי שהטיל כיסוי על ראשו⁹ והיה מביא את התינוק לבית הכנסת ללמוד. אמר לו: מאי כולי האי?¹⁰ אמר לו: האם דבר קטן הוא שנאמר: "והודעתם לבניך", וסמך לו: "יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב"? מכאן ואילך, רבי חייא בר אבא לא היה טועם אומצה עד שהיה מביא את התינוק לבית המדרש ומוקפיה.¹¹

ירושלמי שבת פרק א הלכה ב – לימוד הפרשה עם הנכד¹²

רבי יהושע בן לוי היה למוֹד לשמוע פרשה מבן בנו בכל ערב שבת. פעם אחת שכח ונכנס לרחוץ במרחצאות של טבריה. והיה מסתמך על כתפו של ר' חייא בר בא. נזכר שלא שמע פרשתו מבן בנו וחזר ויצא לו. מה היה?¹³ רבי דרוסאי אמר: כך היה.¹⁴ רבי לעזר בי רבי יוסי אומר: מופשט בגדיו היה. אמר לו ר' חייא בר בא: ולא כן למדתני רבי: אם התחילו במרחץ אין מפסיקים?¹⁵ אמר לו: חייא בני, קלה היא בעיניך שכל השומע פרשה מן בן בנו כאילו הוא שומעה מהר סיני! ומה טעמא? "והודעתם לבניך ולבני בניך יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב".¹⁶

⁶ הנה ברייתא שאין חובה ללמד את בני הבנים. משמעות הפסוק: "והודעתם לבניך ולבני בניך", איננה הוראת חיוב אלא תוצאה מיוחלת. ברגע שאתה לומד עם בןך (שמן הסתם ימשיך בדרכך וילמד עם הבן שלו), אתה מקיים בעקיפין גם את ההודעה "לבני בניך". וזה יכול להסביר גם את דברי ר' יהושע בן לוי בגמרא ברכות בה פתחנו. ואגב לימוד תורה עם הבן, ראו בגמרא שם (כט ע"ב) שרב אחא בר יעקב שולח את יעקב בנו ללמוד תורה אצל אביו וכשהוא רואה שהבן אינו לומד כהוגן ("לא היו שמועותיו מחודדות"), אמר לו: נתחלף. אתה תשב בבית ותדאג לצרכי המשפחה ואני אלך ללמוד אצל אביו. השוו סיפור זה עם הסיפור בירושלמי פסחים ג ז על רבי אבהו ששלח את חנינה בנו ללמוד תורה בטבריה והתברר לו שהבן עוסק רוב זמנו בגמילות חסדים ולא מקדיש את עיקר זמנו ומרצו ללמוד תורה. מובא בדברינו [תלמוד או מעשה](#) בפרשת זו.

⁷ סוף דבר, שתי שיטות לפנינו, שתייהן משבחות את לימוד התורה לבני הבנים, שהרי פסוק מפורש הוא בתורה, אלא שהראשונה לא רואה בלימוד הסבא עם הנכד חובה וציווי קטגורי, רק דבר נאה שכל הזוכה ומקיימו: "כאילו למדו לו ולבנו ולבן בנו עד סוף כל הדורות". אבל לפי השיטה השנייה, הסבא מצווה ללמוד תורה עם נכדיו (בפרט אם האב מתקשה בכך) וזו מצווה ממש עם חובות וגדרים ברורים. עניין זה נכנס גם להלכה כפי שנראה להלן.

⁸ נראה כאילו חזרנו לדרשת ר' יהושע בן לוי בגמרא ברכות לעיל, אך לא היא. כאן נזכר "בן בנו" במפורש, בעוד שבדברי רבי יהושע בן לוי בגמרא ברכות רק "בנו". אך עדיין, הזהות המלאה בשתי דרשות אלה של ר' יהושע בן לוי (להוציא את ההבדל של "לבנו" מול "בן בנו") אומר דרשני. האם נמסרו בבית המדרש שתי נוסחאות סותרות בשמו של ר' יהושע בן לוי? האם שינה ר' יהושע בן לוי את דעתו לאור המקור התנאי שמובא בגמרא קידושין לעיל: "אין לי אלא בניכם, בני בניכם מנין? תלמוד לומר: והודעתם לבניך ולבני בניך"? בין כך ובין כך, אפשר לפלפל ולדרוש ששתי דעות שונות אלה מייצגות שתי הבחנות, בין לימוד תורה לבן, שכלל הדעות הוא מצווה מהתורה, שנאמר: "ולמדתם אותם את בניכם" והוא החובה הבסיסית, ובין לימוד תורה לבן הבן, המוזכר בפסוק בפרשתנו: "והודעתם לבניך ולבני בניך". הלימוד עם הבן הוא עם הפנים קדימה בשרשרת הדורות, הוא העברת הלפיד קדימה: "שכל המלמד את בנו תורה, מעלה עליו הכתוב כאילו למדו לו ולבנו ולבן בנו עד סוף כל הדורות". אבל הלימוד עם הנכד, עם בן הבן ונראה לומר גם בן הבת, כל נכד במשמע, הוא עם הפנים אחורה, לתולדות העם, לשורשי לימוד התורה שמקורה במעמד הר סיני: "כל המלמד את בן בנו תורה, מעלה עליו הכתוב כאילו קבלה מהר סיני". ונשאיר לשואבי המים, בפרט לסבאים ולסבתות, להם מוקדש בפרט דף זה, להוסיף ולפלפל ולדרוש בנושא זה ולמהר לשגר לנו חידושיהם ורעיונותיהם.

⁹ ראו פירוש רש"י שם שבחפזונו של רבי יהושע בן לוי לא עטף את ראשו באופן נאה אלא מיהר ושם על ראשו: "סדין שאינו ראוי לעטיפת הראש, אלא כיסוי בעלמא ... ולא הספיק להתעטף בסודר". נוסח הגמרא להלן הוא עפ"י תרגום שטיינזלץ לעברית.

¹⁰ מה כל זה שאתה ממחר עד כדי כך שאין לך זמן להתלבש כראוי? ראו אוצר המדרשים (אייזנשטיין) עמוד 508 עפ"י ספרי וזאת הברכה: "בשלושה דברים תלמידי חכמים ניכרים ואלו הן: בדיבורן בהילוכן ובעטיפתן ... מפני שהשכינה עליהם".

¹¹ מפרש רש"י: "מהדר לו מה שקרא אתמול ומלמדו עוד פסוק יתור". על חשיבות פת שחורית. ראו למשל גמרא בבא מציעא קז ע"ב: "שלושה עשר דברים נאמרו בפת שחורית: מצלת מן החמה, ומן הצנה, ומן הזיקין, ומן המזיקין, ומחכימת פתי, וזוכה בדין, ללמוד תורה וללמד, ודבריו נשמעין, ותלמודו מתקיים בידו וכו' ... השכם ואכול, בקיץ מפני החמה, ובחורף מפני הצינה". וכאן מסתבר שאכלו לפת שחורית אומצת בשר, כפירוש רש"י שם: "בשר מעט בגחלים היו רגילים לטעום בבוקר". אבל רבי חייא בר אבא סבור שהבאת הילד לבית הספר ולימוד ראשוני, כולל חזרה על מה שלמדו אתמול, הם חשובים יותר.

¹² שוב אנו עם ר' יהושע בן לוי שתופס מקום נכבד בנושא שלנו. והפעם בסיפור שונה שמקורו בתלמוד הירושלמי. הנוסח בעברית שהבאנו לקוח מספר האגדה לביאליק (ילקוט נחמני ...).

¹³ מה בדיק קרה שם? כיצד היה המעשה?

¹⁴ שמיד כשנכנס ועדיין לא התחיל במרחץ, נזכר ויצא. ולדעה השנייה שהיה מופשט מבגדיו ראו פירוש פני משה שחזר ולבש את בגדיו העליונים בחופזה ולא באופן מדוקדק ונאה. ראו בגמרא בבלי קידושין לעי שריב"ל פרס במהירות סדין על ראשו.

¹⁵ זו המשנה בראש מסכת שבת, פרק א משנה ב, עליה בני קטע זה של הירושלמי: "לא ישב אדם לפני הספר סמוך למנחה עד שיתפלל. לא יכנס אדם למרחץ ולא לבורסקי ולא לאכול ולא לדין. ואם התחילו, אין מפסיקים".

¹⁶ לא "כל המלמד תורה לבן בנו", אלא: "כל השומע פרשה מבן בנו". מי שזוכה לשמוע תורה מפי בן בנו! ראו המדרש בשיר השירים רבה פרשה א ג שבשעה שעמדו ישראל לפני הר סיני לקבל התורה אמר להם הקב"ה: "הביאו לי ערבים טובים שתשמרוהו ואני נתנה לכם". בני ישראל מביאים את אבות האומה כערבים והקב"ה לא מקבל אותם. – את הנביאים כערבים וגם אותם אין הוא מקבל. עד שהם מביאים את בניהם כערבים: "אמרו: הרי בנינו עורבים אותנו, אמר הקב"ה: הא ודאי ערבים טובים על ידיהם אתנה להם". שמיעת התורה, למוד פרשת השבוע מפי הנכד היא הערבות הכי חזקה והכי עריבה.

רבי חזקיה רבי ירמיה רבי חייא בשם רבי יוחנן: אם יכול אָתָּ לְשַׁלֵּשׁ אֶת הַשְּׁמוּעָה עַד מִשָּׁה, שְׁלֹשָׁלָהּ. ואם לאו, תפוש או ראשון ראשון או אחרון אחרון. מה טעמא? "והודעתם לבניך ולבני בניך יום אשר עמדת" - עד יום אשר עמדת - "לפני ה' אלהיך בחורב".¹⁷ גידול אמר: כל האומר שמועה מפי אומרה יהא רואה בעל השמועה כאילו הוא עומד כנגדו. ומה טעמא? "אך בצלם יתהלך איש" [תהילים לט ז].¹⁸

מכילתא דרבי ישמעאל משפטים מסכתא דנזיקין פרשה ג – להביא נכדים לעולם

מכאן אמרו, חייב אדם להשיא את בנו קטן; במקום אחר מהו אומר: "והודעתם לבניך ולבני בניך" - אימתי אתה זכאי?¹⁹ לראות את בני בניך? בזמן שאתה משיא בניך קטנים.²⁰

רמב"ם הלכות תלמוד תורה פרק א – התלמידים קרויים בנים

כשם שחייב אדם ללמד את בנו, כך הוא חייב ללמד את בן בנו, שנאמר: "והודעתם לבניך ולבני בניך". ולא בנו ובן בנו בלבד, אלא מצוה על כל חכם וחכם מישראל ללמד את כל התלמידים אע"פ שאינן בניו, שנאמר: "ושנתתם לבניך". מפי השמועה למדו: בניך אלו תלמידים, שהתלמידים קרויים בנים, שנאמר: "ויצאו בני הנביאים". אם כן למה נצטווה על בנו ועל בן בנו? להקדים בנו לבן בנו ובן לבן חברו.²¹

רמב"ן דברים פרק ד פסוקים ט"ו – הודעת מעמד הר סיני לבני הבנים²²

"רק הישמר לך וגו' פן תשכח את הדברים" - אז כשלא תשכחם, ותעשום על אמיתתם, תִּתְּשְׁבוּ חֲכָמִים וְנְבוֹנִים, ואם תעוותו אותם מתוך שכחה, תחשבו שוטים, לשון רש"י.²³ ואינו נכון כלל. אבל הכתוב הזה לפי דעתי מצות לא תעשה, הזהיר בה מאד, כי כאשר אמר שזהו בכל המצוות ונשמור החוקים והמשפטים לעשותם, חזר ואמר רק אני מזהירך מאד להישמר ולשמור עצמך מאד מאד לזכור מאין באו אליך המצוות, שלא תשכח מעמד הר סיני מכל הדברים אשר ראו שם עיניך: הקולות והלפידים את כבודו ואת גדלו ודבריו אשר שמעת שם מתוך האש. ותודיע כל הדברים אשר ראו עיניך במעמד הנכבד ההוא לבניך ולבני בניך עד עולם. ופירש הטעם כי השם

¹⁷ המשנה במסכת אבות פרק ו משנה ו לומדת את הכלל: "כל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם" מהפסוק במגילת אסתר: "ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי". כאן מוסיף הירושלמי את הפסוק שלנו: "והודעתם לבניך ולבני בניך", כמקור או כאסמכתא. כשאומרים שמועה בשם משהו, אם אפשר לחבר את שרשרת האומרים (לשלשל) עד משה רבנו ולקיים בכך את הקשר למעמד הר סיני - מה טוב. ואם אי אפשר, אז יש לומר את שם הדרשן הראשון/או האחרון ולא לטרוח בשם כל הדרשנים שבאמצע, בדומה לסבא ולנכד תוך דילוג על דור הביניים. שימו לב לאירוניה הדקה של דרשה זו המובאת בשם כל כך הרבה אומרים: רבי חזקיה רבי ירמיה רבי חייא בשם רבי יוחנן.

¹⁸ רב גידל או גידול מציע נוסח או נימוק אחר לחשיבות להביא כל אמירה בשם אומרה. לחשוב כאילו מי שאתה מייחס לו את השמועה (את האמירה), עומד כעת לידך. אם תאמר את דבריו במדויק, ישבחך ויאמר: "כפתור ופרח" (בראשית רבה צא ט). ואם לא דייקת בדבריו, אוי לך ...

¹⁹ זוכה

²⁰ מה הקשר בין החובה של האדם להשיא את בנו, שהיא אחת מחובות הבן על האב (ראו הערה 4 לעיל), והפסוק שלנו? בתלמוד הבבלי מסכת קידושין דף ל"ב לומדים את החובה להשיא את הבן (והבת) מפסוק אחר לגמרי. ראו הדברים שם: "להשיאו אשה - מנלן? דכתיב: קחו נשים והולידו בנים ובנות וקחו לבניכם נשים ואת בנותיכם תנו לאנשים (ירמיהו כט ו)". אלה דברי ירמיהו לגלות החרש והמסגר בימי יכניהו שהתיישבו בבבל (ראו ירמיהו כט פסוקים ד-ז). אבל מדרש מכילתא סבור שהקשר הוא דווקא לפסוק שלנו: "והודעתם לבניך ולבני בניך". וכן הוא בירושלמי קידושין פרק א הלכה ז: "להשיאו אשה - והודעתם לבניך ולבני בניך". נראה שהדבר קשור בתוחלת החיים הקצרה של ימיהם ולעובדה שאחרי הנישואין היו שגלו למקום תורה לזמן רב. ראו הדף [הנשים הממתינות](#). ועוד, אם לא נשיא את הבנים והבנות צעירים, איך נוכל לקיים את המצווה והחוויה הנפלאים ללמוד עם הנכדים? ובימינו שתוחלת החיים התארכה, חלק מהבנים והבנות אינם ממריסם כ"כ וחווית הנכדים קצת מתעכבת ... ואע"פ כן, זכה דורנו להרבה קשרי סבים וסבתות עם נכדים ונכדות.

²¹ ראו בית הבחירה למאירי בפירושו לגמרא בקידושין הנ"ל: "כשם שאדם חייב ללמד את בנו, כך בבן בנו, שנאמר: והודעתם לבניך ולבני בניך. ועל זו שאלו: עד היכן אדם חייב ללמד את בנו תורה? כלומר, עד כמה מדורותיו? והוא משיבו: כזבולון בן דן, שלמדו אביו אביו כלומר שחייב אף בבן הבן או בבן הבת, אם אין לו עזר מצד האב. אף לענין שיעור הלמוד דוקא בתורה שבכתב כמו שביארנו. ובמקום אחר התבאר שאף לאחרים חייב ללמוד, שנאמר: ושנתתם לבניך והתלמידים קרויים בנים כדכתיב - ויצאו בני הנביאים. אלא שלבנו ובן בנו צריך להשתדל בלמודם אף בשכר, ולאחרים אינו מצוה אלא שילמדם בחנם אם הוא יודע, אבל לא לשכור להם מי שילמד. וכן בנו קודם לבן בנו ובן בנו לאחרים. ולעולם תהא מצוה זו חביבה לו עד שיוליך את בנו הוא בעצמו בבית הספר וירגילהו בקריאתו וכבר העידו על ר' יהושע בן לוי". עוד על חובת לימוד תורה לבנים ובני בנים, ראו טור ושולחן ערוך יורה דעה סימן רמה, שולחן ערוך הרב הלכות תלמוד תורה פרק א סעיף ח. והעיקר לזכור שגם להביא ולהוציא את הנכדים מבית הספר ומגן זו מצווה גדולה!

²² נעשה אתנחתא בדברי המדרשים וההלכה ונראה איך פרשני המקרא קוראים את פסוקים ט-י.

²³ רש"י מזכיר לנו את פסוק ו הקודם לפסוקים שלנו: "ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים". שמירת מעמד הר סיני וחריטתו בלבנו ונפשנו, מעצימה את הערכת אומות העולם לנו. היא העושה אותנו חכמים ונבונים בעיניהם. ואם נשכח את הדברים אשר ראו עינינו במעמד הר סיני, נחשב לשוטים. בעיני מי? בעיני הגויים?

עשה המעמד ההוא כדי שתלמדו ליראה אותו כל הימים ואת בניכם תלמדון לדורות עולם, אם כן עשו אתם ככה ואל תשכחו אותו.²⁴

מסכת בבא מציעא דף פה עמוד א – שרשרת הדורות

אמר רבי פרנך אמר רבי יוחנן: כל שהוא תלמיד חכם, ובנו תלמיד חכם, ובן בנו תלמיד חכם, - שוב אין תורה פוסקת מזרעו לעולם, שנאמר: "ואני זאת בריתי וגוי לא ימוש מפיק ומפי זרע זרעך אמר ה' מעתה ועד עולם" (ישעיהו נט כא). מאי אמר ה' ? - אמר הקב"ה: אני ערב לך בדבר זה. מאי מעתה ועד עולם - אמר רבי ירמיה: מכאן ואילך תורה מחזרת על אכסניא שלה.²⁵

מדרש תנחומא (בובר) פרשת תולדות סימן א – יעקב הנכד הראשון

"ואלה תולדות יצחק בן אברהם" - זה שהוא אומר: "עטרת זקנים בני בנים ותפארת בנים אבותם" (משלי יז ו), מי גרם לאברהם שנתגדל? יעקב, שנאמר: "כה אמר ה' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם" (ישעיהו כט כב).²⁶ ולמה? שאם זכה אדם שיהא בן תורה הוא ובנו ובן בנו, שוב אינה פוסקת ממנו עולמית, שנאמר: "והודעתם לבניך ולבני בניך יום אשר עמדת" (דברים ד י) - מה יום מתן תורה אינו בטל, כך הלמד²⁷ תורה לבנו ובן בנו, שוב אינה פוסקת ממנו.²⁸ וכך כשראה הקב"ה לאברהם שהיה עוסק בתורה ... ועמד יעקב ולא זו מן התורה, שנאמר: "ויעקב איש תם יושב אוהלים" (בראשית כה כז), מה התנה הקב"ה עמהם? "לא ימוש ספר התורה וגוי" (יהושע א ח). וכתוב: "בן חכם ישמח אב" (משלי י א) - זה יצחק, שנאמר: "כי ביצחק יקרא לך זרע" (בראשית כ"א יב).²⁹

²⁴ על מה יצא קצפו של רמב"ן כנגד רש"י עד שכינה את פירושו לא נכון כלל? התשובה: רש"י וכן רוב מוני המצוות אינם רואים בפסוק ט מצווה כי אם הנחיה חשובה, הדרכה והכוונה שהתורה נותנת לנו לזכור את מעמד הר סיני ולהנחילו לדורות הבאים. לשמר את החוויה החד-פעמית הזו, את "ההר הבוהר באש" ואת ראיית הקולות. ראו כך גם פירוש אבן עזרא על הפסוק: "רק הישמר לך אם תשכח כל דבר. אל תשכח יום אשר עמדת בסיני. אשר ראו עיניך - זהו וכל העם רואים את הקולות". אבל לרמב"ן כל זה איננו מספיק והוא רואה בפסוקים אלה מצוות לא תעשה שהיא חלק מתרי"ג המצוות וכך הוא גם משיג על הרמב"ם בספר המצוות! (השגות הרמב"ן לספר המצוות לרמב"ם, שכחת הלאוין: "המצוה הראשונה שנמנענו שלא ישכח אחד ממנו אמונת האלהות"). חלק ממצווה זו הוא לספר זאת לבנים ולבני הבנים, מעין הגדת הר סיני בדומה להגדת פסח. כך או כך, נראה שכל הפרשנים, בפרט רמב"ן, הולכים בדרך שונה מחז"ל ואומרים שלא מדובר כאן בלימוד התורה, אלא בשימור חווית מעמד הר סיני והנחלתו לדורות. חז"ל יאמרו, שעצם לימוד התורה עם הבנים, וביותר עם בני הבנים, הוא השימור הטוב ביותר, הוא הזכירה הטובה ביותר של מעמד הר סיני. לא בקולות ובברקים, רק ברחש בית המדרש ובניצוצות ופרחים של חידושי תורה ומדרשים. ראו שוב הערה 3 לעיל. אבל פרשני המקרא מבחינים בין החוויה ללימוד ומוני המצוות מבקשים לדקדק בעניין.

²⁵ אין זו ערבות שכל מי שייולד בשושלת זו יהיה תלמיד חכם וצדיק, אלא הבטחה שכל מי שירצה (לחזור) וללמוד תורה, בשושלת זו, תמיד ימצא את מקומו בבית המדרש. ראו מדרש תהלים (בובר) מזמור נט: "ואם היו שלשה, צדיק בן צדיק בן צדיק, אין פוסקת מהן לעולם, שנאמר: והחוט המשולש לא במהרה יינתק (קהלת ד יב). אמרו לפני ר' זעירא: והלא פלוני צדיק בן צדיק בן צדיק ודור רביעי רשעים! אמר להם: לא אמר שלמה: לא ינתק, אלא: לא במהרה ינתק, ואפילו פוסקת - חוזרת". ואם תאמר, כך הוא במשפחות עם שושלת של לומדי תורה, ומה עם שאר כל אדם? התשובה מצויה בגמרא עצמה מספר שורות קודם: "אמר רב יהודה אמר רב ... אמר רבי יונתן: כל המלמד את בן חברו תורה זוכה ויושב בישיבה של מעלה, שנאמר: אם תשוב ואשיבך לפני תעמד. וכל המלמד את בן עם הארץ תורה אפילו הקב"ה גוזר גזירה - מבטלה בשבילו, שנאמר: ואם תוציא יקר מזולל כפי תהיה". עוד ראו בגמרא שם הסיפור על ר' אלעזר בנו של ר' שמעון בר יוחאי שחינוכו לא היה דבר קל, אבל בנו ר' יוסי, הוא שיצר את החוט המשולש. ועוד שם על רב יוסף שלאחר ששמע את הדרשה זו ישב בתעניות הרבה על מנת שיתקיים בו: "לא ימוש מפיק ומפי זרעך זרעך". ראו דברינו [כי לא תשכח מפי זרעו](#). וצריך להבין מה עניין תעניות לכאן.

²⁶ ראו בראשית רבה סג ב: "רבי שמואל בר רב יצחק אמר: אברהם לא ניצל מבשן האש אלא בזכות של יעקב. משל לאחד שהיה לו דין לפני השלטון ויצא דינו מלפני השלטון לשרף. וצפה אותו השלטון באסטרולוגיה שלו, שהוא עתיד להוליד בת והיא נשאת למלך. אמר: כדאי הוא להינצל בזכות בתו שהוא עתיד להוליד, והיא נשאת למלך. כך אברהם יצא דינו מלפני נמרוד לשרף, וצפה הקב"ה שיעקב עתיד לעמוד ממנו, אמר: כדאי הוא אברהם להינצל בזכותו של יעקב. זהו שכתוב: לכן כה אמר ה' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם (ישעיהו כט כב) - יעקב פדה את אברהם". ראו דברינו על שלושת האבות: [אברהם, יצחק ויעקב](#) בפרשת תולדות.

²⁷ מלמד

²⁸ אבל דא עקא, שאת יום מתן תורה צריכים לשמר ולזכור וזה נעשה ע"י הלימוד עם הבנים. אלא שמדובר באפשרות ולא בערבות. ראשונים לכל הסבאים והנכדים הם אברהם ויעקב. הנכד הוא שכביכול פודה את הסבא כי הוא שמעיד שהתקיים: והודעת לבנך ובן בנך. ראו שוב בגמרא בבא מציעא לעיל שר' יוסי נכדו של ר' שמעון בר יוחאי הוא המקיים את השלשלת. אך כאן, חוזר המדרש ומקפיד שלא לקפח את יצחק האבא, בין הסבא לנכד הדומיננטיים, שהרי הוא התולדות, הפסוק שאותו דורשים - "תולדות יצחק בן אברהם". עוד מצאנו מדרש נאה על בני בנים שדומים לצמחים ועצים, בבראשית רבתי פרשת בראשית עמוד 15: "תדשא הארץ. צוה את ישראל שירבו בנים ובני בנים וילמדום את התורה, שנאמר: והודעתם לבניך ולבני בניך (דברים ד ט). ומנין שנקראו הצדיקים עשב? דכתיב: ויציצו מעיר כעשב הארץ (תהלים עב טז). עץ פרי עושה פרי למינו, צִמָּה הקב"ה שיהיו צדיקים הם ובניהם כענין שנאמר פרי צדיק עץ חיים (משלי יא ל)". הנכד הוא עץ פרי עושה פרי למינו.

כִּי תוֹלִיד בְּנִים וּבְנֵי בְנִים וְנוֹשְׁנֹתֶם בְּאֶרֶץ וְהִשְׁחַתְתֶם וְעִשִׂיתֶם פֶּסֶל תְּמוּנַת כָּל וְעִשִׂיתֶם הָרַע בְּעֵינֵי ה' אֱלֹהֵיךָ לְהַכְעִיסוֹ: הַעִידֹתִי בְּכֶם הַיּוֹם אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ כִּי אֲבַד תֵּאבְדוּן מֵהָר מֵעַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲתֶם עֹבְרִים אֶת הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ לֹא תֵאָרִיכּוּ יָמַיִם עָלֶיהָ כִּי הַשָּׁמַד תִּשְׁמְדוּן: (דברים ד כה-כו).³⁰

שבת שלום, מחלקי המים
ושנזכה לראות בנחמת ציון, גאולת ישראל ובנין ירושלים

³⁰ התמקדנו ב"בנים ובני בנים" שהוא לחיוב, לשמירה המסורת, לימוד תורה ויישוב הארץ, אך ידידינו יהושע דגני הי"ו הפנה את תשומת הלב ל"בנים ובני בנים" מהסוג השלילי – לדור שגדל וצמח בארץ ולא טעם טעם גלות או שעבוד או ח"ח שמד – דור שאינו מחובר לשרשרת הדורות ולהיסטוריה וסבור שכך היה מקדמת דנא וכך יוסיף להיות בלי שום חשבון. "בני בנים" של "נושנתם בארץ" (אולי גם ברמז לפועל נש"ה היינו שכחה) נבחר לקריאת התורה של תשעה באב (מגילה לא ע"ב). פחות מעשרים פסוקים מפרידים בין שני "בנים ובני בנים" אלה – בין "בנים ובני בנים" שחווים בעזרת האבות והסבים את מעמד הר סיני ובין "בנים ובני בנים" של "נושנתם בארץ" שסופם גלות וחורבן (גיטין פה ע"א). שניהם באותה פרשה, שניהם באותו נאום של משה. האם יציל הראשון את השני? ראו דברים רבה ב כ על מנשה.